



JALOLIDDIN MANGUBERDI

Alijonov Javoxir

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali

“Tarix” yo`nalishi birinchi bosqich talabasi

+998 93 199 08 06

javoxiralijonov778@gmail.com

Annotatsiya. *Jaloliddin Manguberdi (1198—1231) – Xorazmshohlar davlatining so‘nggi hukmdori (1220-yildan), Muhammad Xorazmshohning to‘ng‘ich o‘g‘li, kelib chiqishi Turkmanlarning Begdili urug‘iga borib taqaladi. Jaloliddin 33 yil umr ko‘rgan bo‘lib, shundan 11 yil umri turli janglar ichida o‘tgan. To‘liq ismi Jaloliddin Ibn Alovuddin Muhammad. Onasi – Gulchehra bo‘lgan. Dastlab u taxt uchun asosiy da‘vogar hisoblanmagan, chunki onasi Oychechak Aluddin Xorazmshoh haramidagi kanizaklardan biri edi. Taxt vorisi Qutbiddin Uzloqshoh bo‘lgan va uning taxt borasidagi da‘volarini buvisi Terken Xotun qo‘llab quvvatlagan. Ammo, otasi o‘limi oldidan Jaloliddinni taxt vorisi qilib tayinlaydi, Jaloliddin Anushteginiylar Turkman Sulolasidan bo‘lgan.*

Kalit so‘zlar. *Jaloliddin Manguberdi, Xorazmshohlar davlati, Anushteginiylar sulolasi, Begdili urug‘i, Muhammad Xorazmshoh, Terken Xotun, Qutbiddin Uzloqshoh, harbiy sarkarda, mo‘g‘ullarga qarshi kurash, tarixiy shaxs, jasorat, vatanparvarlik.*

Annotation. *Jaloliddin Manguberdi (1198–1231) was the last ruler of the Khwarazmian state (from 1220), the eldest son of Muhammad Khwarazmshah. His origin traces back to the Begdili tribe of the Turkmens. Jaloliddin lived for 33 years, 11 of which were spent in various battles. His full name was Jaloliddin ibn Alovuddin Muhammad. His mother was Gulchehra. Initially, he was not considered the main claimant to the throne, because his mother Oychechak was one of the concubines in Alovuddin Khwarazmshah’s harem. The heir to the throne was Qutbiddin Uzloqshah,*



whose claim was supported by his grandmother Terken Khatun. However, before his death, his father appointed Jaloliddin as the heir to the throne. Jaloliddin belonged to the Anushteginid Turkmen dynasty.

Keywords. *Jaloliddin Manguberdi, Khwarazmian state, Anushteginid dynasty, Begdili tribe, Muhammad Khwarazmshah, Terken Khatun, Qutbiddin Uzloqshah, military commander, resistance against the Mongols, historical figure, courage, patriotism.*

Аннотация. *Джалололиддин Мангуберди (1198–1231) — последний правитель государства Хорезмшахов (с 1220 года), старший сын Мухаммада Хорезмшаха. Его происхождение восходит к туркменскому роду бегдили. Джалололиддин прожил 33 года, из которых 11 лет провёл в различных сражениях. Его полное имя — Джалололиддин ибн Аловуддин Мухаммад. Его мать — Гульчехра. Сначала он не считался основным претендентом на трон, так как его мать Ойчечак была одной из наложниц в гареме Аловуддина Хорезмшаха. Наследником престола считался Кутбиддин Узлагшах, чьи права поддерживала его бабушка Туркан-хатун. Однако перед смертью отец назначил Джалололиддина наследником престола. Джалололиддин принадлежал к туркменской династии Ануштегинидов.*

Ключевые слова. *Джалололиддин Мангуберди, государство Хорезмшахов, династия Ануштегинидов, племя бегдили, Мухаммад Хорезмшах, Туркан-хатун, Кутбиддин Узлагшах, военачальник, борьба против монголов, историческая личность, смелость, патриотизм.*

Jaloliddin Anushteginiylar sulolasidan boʻlgan Xorazmshoh Alovuddin Muhammad va uning rafiqasi Oychechakning toʻngʻich oʻgʻli edi. Xorazmshohning zamondoshi, tarixchi an-Nasaviyning yozishicha, u oʻzini turkiy deb hisoblagan, xususan: „Men turk, arab tilidan bexabarman“, degan. Sulton Jaloliddinning shaxsiy kotibi Shihob addin Muhammad ibn Ahmad an-Nasaviy uni shunday taʼriflaydi: „U qora tanli, boʻyi past, nutqi va ifodasi turkiy edi, lekin forscha ham gapirardi. Uning



jasoratiga kelsak, men aytib o'tgan janglar bu haqda gapirishga kifoya qiladi. U sherlar orasida sher, jasur otliqlari orasida eng jasur edi. Yumshoq edi, jahli chiqmasdi, so'kmasdi". Jaloliddin Manguberdi voyaga yetgach, otasi uni G'azna, Bomiyon, G'ur, Bust, Takinobod, Zamindovar va Hindiston hududlarigacha bo'lgan yerlarga hokim va taxt vorisi etib tayinlagan (1215), biroq Turkon xotun va qipchoq amirlarining qat'iy noroziligi sababli Qutbiddin O'zloqshoh foydasiga vorislikdan mahrum etilgan. Jaloliddin Manguberdi otasining harbiy yurishlarida ishtirok etib, o'zining jasur jangchi, iqtidorli sarkardalik qobiliyatlarini namoyish etgan (qarang Irg'iz daryosi bo'yidagi jang).[1]

Chingizxon boshchiligidagi mo'g'ul qo'shinlari Movarounnahrda bostirib kirib birin-ketin shaharlarni egallab, Samarqandga yaqinlashganlarida xorazmshoh Muhammad Kaspiy dengizi bo'yida joylashgan Obeskun shahri yaqinidagi Ashura orolidan panohtopgan. Og'ir bemor bo'lgan Muhammad o'g'illarini yoniga chorlab, so'nggi damda Jaloliddin Manguberdini o'z o'rniga xorazmshoh etib tayinlagan. Jaloliddin Manguberdi ukalari Oqshoh va Qutbiddin O'zloqshoxlar bilan birga Gurganj mudofaasiga oshiqadi. Lekin Gurganjdagi qipchoq amirlari Turkon xotunning akasi Xumorteginni sulton deb e'lon qilib, Jaloliddin Manguberdiga qarshi suiqasd uyushtirmoqchi bo'ldilar. Bundan xabar topgan Jaloliddin Manguberdi Temur Malik boshchiligidagi 300 suvoriy bilan Gurganjni tark etib Xurosonga yo'l olgan. Niso shahri yaqinida uni 700 nafar mo'g'ul suvoriysi kutardi. Jaloliddin Manguberdi shiddatli jangdan so'ng ularni tor-mor keltirib, Nishopurga keldi. Bu yerdan u barcha viloyat hokimlariga nomalar jo'natib, mo'g'ul bosqinchilariga qarshi birlashishga da'vat etadi. Bir oydan so'ng G'azna tomon yo'l oladi. Yo'lda unga Hirot voliysi, qaynotasi Aminalmulk 10 ming kishilik qo'shin bilan kelib qo'shilgan.[2] Qandahorni qamal qilib turgan mo'g'ul qo'shinlari bilan 3 kunlik jangda Jaloliddin Manguberdi ularni tor-mor keltirgan. Jaloliddin G'aznaga 1221-yilda kirib kelgan. Bu yerda unga xalaj qabilasi boshlig'i Sayfuddin Ig'roq, Balx voliysi A'zam Malik, afg'onlar sardori Muzaffar malik, qarluqlar yetakchisi Hasan Qarluq kelib qo'shilgan. Ularning har biri ixtiyorida 30 minglik qo'shin bor edi. Jaloliddin Manguberding o'zidagi kuchlar esa 60 ming suvoriy edi. Jaloliddin



Manguberdi Valiyon qal'asini qamal qilayotgan Takajuk va Malg'ur boshchiligidagi mo'g'ul qo'shiniga hujum qilib, 3 kunlik jangdan so'ng ularni tor-mor keltirgan, 1000 dan ortiq mo'g'ul askari o'ldirilgan, omon qolgan qismi Panjshir daryosidan o'tib, ko'priknini buzib tashlashgan. Bu Jaloliddin Manguberding mo'g'ullar ustidan qozongan dastlabki yirik g'alabasi edi.[3]

Parvon janggi. Chingizxon Jaloliddin Manguberdiga qarshi Shiki Xutuxu no'yonni 45 minglik qo'shin bilan jo'natadi. G'azni yaqinidagi Parvon jangida Jaloliddin Manguberdi mo'g'ullar ustidan g'alaba qozonadi, biroq jangdan so'ng Jaloliddin Manguberding lashkarboshilari o'lja ustida o'zaro janjallashib qolib, oqibatda Sayfuddin Ig'roq, A'zam malik va Muzaffar maliklar Jaloliddin Manguberdini tark etganlar. Bu tark etishni sababi turlicha bo'lgan. Masalan, Turkmanlar yo'l boshchisi bo'lgan Sayfuddin Ag'roq bilan bir arabiy ot ustida talashib qolishadi. (O'ljalor orasida eng noyob ulush ot hisoblagan. Otlar zotiga va chiroyiga qarab bir necha ming tilloga baholangan.) Tortishuv paytida qizishib ketgan Amin Malik Sayfuddin Ig'roqni boshiga qamchi bilan uradi. Jaloliddin esa Amin Malikni bu ishi uchun jazolamaydi (Amin Malik Jaloliddinning qaynotasi edi, balki Amin Malikni jazolamaganiga sabab shu ham ham bo'lishi ehtimol.) Bu nomusga chiday olmagan va qattiq ranjigan A'zam Malik Muzaffar Malikni olib, Jaloliddin qo'shinni tark etadi ular bilan birga Sayfuddin Ig'roq ham o'z askarlarini olib Azam Malik va Muzaffar Malik bilan birga ketadi. Buning natijasida xoramzshoh qo'shini yarmiga qisqaradi. Jaloliddin Manguberding yonida faqat Amin Malik va Hasan Qarluq o'z lashkari bilan qolgan, xolos.[4]

Sind daryosi bo'yidagi jang. Chingizxon katta qo'shin to'plab Jaloliddin Manguberdiga qarshi shaxsan o'zi otlangan. Fapdiz qal'asi yaqinida Jaloliddin Manguberdi Chingizxon qo'shinining ilg'orini tor-mor keltiradi va kuchi ozligi sababli Sind (Hind) daryosi tomon chekinadi. Chingizxon qo'shini Jaloliddin Manguberdini daryodan o'tishiga imkon bermay qurshab oladi. 1221-yil 25-noyabrda bo'lgan tengsiz jangda (Sind daryosi bo'yidagi jang) mag'lubiyatga uchragan Jaloliddin Manguberdi 4000 jangchisi bilan 18-20 metrlik jarlikdan Sind daryosiga sakrab, uning o'ng sohiliga suzib o'tib, cho'l ichkarisiga kirib ketdi (Bu



cho'l hozirda ham Cho'li Jalolliy deb ataladi). Chingizxon Jaloliddin Manguberdining bu jasoratidan hayratda qolib, o'z o'g'illariga qarab: „Ota o'g'il mana shunday bo'lishi lozim!“, degan.[5]

Shimoliy Hindiston va Kavkazdagi harbiy harakatlar. Oradan bir necha kun o'tgach, Jaloliddin Manguberdi qo'shini soni 7 mingga yetdi. Unga Kulbars bahodir, Kabkuh va Sa'diddin Ali ash-Sharabdor kabi lashkarboshilar o'z kishilari bilan kelib qo'shildi. Jaloliddin Manguberdi Shimoliy Hindistonning notanish cho'lida och, juldur kiyimli jangchilari bilan sargardonlikda qoldi. Uning bu holidan foydalanmoqchi bo'lgan Shatra viloyati rana (shoh) si Jaloliddin Manguberdiga xujum qilgan. Jaloliddin Manguberdining merganlik bilan otgan kamon o'qidan rana halok bo'ladi, qo'shini esa parokanda bo'lib qochadi. Jaloliddin Manguberdi katta o'ljani qo'lga kiritadi. Bu g'alabadan so'ng Sind, Uchcha, Mo'ltan, Lohur va Peshovar hokimi Nosiriddin Qubacha (1205—27)ning Nandana va Sakundagi noibi Qamariddin Karmoniy Jaloliddin Manguberdiga o'zini xayrixohligini izhor etib, sovg'a- salomlar jo'natgan. G'iyosiddin Pirshoh ajralib ketgan amirlardan Sanjoqonxon, Elchi pahlavon, O'rxon, Soyircha, Tekjoruq Xonkishilar o'z lashkarlari bilan kelib Jaloliddin Manguberdiga qo'shildilar. Jaloliddin Manguberdi Kalor shahri, Parosravar, Tarnuj qal'alarini qo'lga kiritdi. Mulklarining katta qismidan ajralgan Qubacha 10 ming otliq qo'shini hamda mamluklar sulolasidan bo'lgan Dehli sultoni Shamsuddin Eltutmishdan olgan qo'shimcha kuch bilan Jaloliddin Manguberdiga qarshi jang qilgan, biroq mag'lubiyatga uchragan, uning xazinasi, qurol-yarog'lari o'lja tushgan. 1222-yil Chingizxon Jaloliddin Manguberdi izidan To'rbay To'qshin va Bola no'yonni 20 minglik qo'shin bilan jo'natadi. Lekin ular Mo'ltonga qadar borib, shaharni ololmay, jazirama issiqqa dosh berolmay qaytishadi. Jaloliddin Manguberdi o'ziga qarshi mo'g'ul qo'shinlari jo'natilgani xabarini Parosravar qal'asini olgandan so'ng eshitgan. Jaloliddin Manguberdi Mo'ltan tomon yo'l olib Qubacha mulklaridan Uchcha, Sadusan, Xatisor, Deval va Damrillarni qamal qiladi, qo'shini uchun tuyalar zarurligi tufayli Gujarat viloyati markazi Nahrvalga Xosxon boshchiligida qo'shin jo'natadi. Shamsuddin Eltutmish Jaloliddin Manguberdi ustiga katta qo'shin (30 ming otliq, 100 ming piyoda, 300 ta



fil) tortadi. Jaloliddin Manguberdi mardonavorlik bilan raqibiga qarshi chiqadi. Jaloliddin Manguberding O'zbek Toy Jahon Paxlavon qo'mondonligi ostidagi ilgori Eltutmish ilg'ori bilan to'qnashib raqibidan ustun keladi. Eltutmish Jaloliddin Manguberdi huzuriga elchisini yuborib sulh so'raydi. [6]

Vafoti. Jaloliddin ko'p yillar davomida Chingizxon qo'shinlariga qarshi muvaffaqiyatli kurashdi, ammo mo'g'ullarga birlashgan qarshilik frontini tashkil eta olmay, Kurdiston tog'larida halok bo'ldi. Alamut hukmdori orqali mo'g'ullar Jaloliddin yaqinda bo'lgan mag'lubiyatdan zaiflashganini bilib oldilar. O'sha yili Cho'rmag'on boshchiligidagi o'ttiz minglik mo'g'ul qo'shini Jaloliddinni osonlikcha yengib, Shimoliy Eronni egalladi. Xorazmshoh Ganjaga chekindi. Mo'g'ullar ergashib Arranni egallab olishdi. Jalol ad-Din Mayafarikin tog'larida panoh topdi va shu yilning avgust oyida u saljuqiylar tomonidan yollangan noma'lum bosqinchi tomonidan o'ldirilgan.[3]

Jaloliddin Manguberdi xotirasi. O'zbekistonda Jaloliddin Manguberdi milliy sekschisi qahramonlar qatoriga kiradi. Akademik Vasiliy Bartoldning fikricha, xorazmshohlar millati jihatidan o'zbeklar hisoblangan. 1999-yilda Jaloliddin Manguberding 800 yilligi keng nishonlandi. O'zbekistonda unga bir nechta haykallar o'rnatilgan, Xorazm viloyatida Jaloliddin Manguberdiga bag'ishlangan memorial majmua barpo etilgan. 2022-yil 29- avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasining Xorazm viloyatida yodgorlikni tantanali ravishda ochib berdi. 1999-yilda Jaloliddin Manguberding 800 yilligiga bag'ishlangan 25 so'mlik esdalik tangasi zarb etildi. 2000-yil 30-avgustda „Jaloliddin Manguberdi“ ordeni ta'sis etilgan. Orden nizomiga ko'ra, u mamlakat mustaqilligi va chegaralari daxlsizligini himoya qilishda harbiy iste'dod, mardlik va qahramonlik namunasini ko'rsatgan, shuningdek, davlatning mudofaa qudratini mustahkamlashga katta hissa qo'shgan qo'mondonlik tarkibidagi harbiy xizmatchilarni taqdirlash uchun beriladi. 2003-yil 22-avgustda Xorazm viloyati ushbu orden bilan mukofotlangan.[1]



Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1) Shahobiddin Muhammad Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi./ Kamol Matyoqubov tarjiması. Toshkent, 1999-yil.
- 2) Turkmanistonning tarixiy-madaniy merosi: ensiklopedik lug‘at. Istanbul: UNDP, 2000. ISBN 975- 97256-0-6.
- 3) Bartold V. V. Mo‘g‘ul bosqini davrida Turkiston. – M., 1963.
- 4) Buniyotov Z. M. Xorazmshohlar-Anushteginiylar davlati. – M., 1986.
- 5) Domanin A.A.. Jasorat qanotlarida - Qo‘rqmas, olovqalb, mard Jaloliddin Manguberdi haqida. M.: Haqiqat, 1988.
- 6) Domanin A.A.. Chingiziylar Mo‘g‘ul imperiyasi. Chingizxon va uning vorislari. M.: Markazlashtiruvchi poligraf, 2005. ISBN 5-9524-1992-5.